

Kitâbiyat Book Reviews

Çağdaş Batı Literatüründe Kur'an Metnine Yaklaşımlar -Metin Bütünlüğü Arayışları-

Ersin Kabakcı

Ankara: Fecr Yayınları, 2020, 340 sayfa

ISBN 9786257879149

Ersin Kabakcı'nın *Çağdaş Batı Literatüründe Kur'an Metnine Yaklaşımlar -Metin Bütünlüğü Arayışları-* adlı eseri, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda hazırladığı doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. XIX. yüzyıldan bu yana müsteşrikler Kur'an tarihi ve kitâbü'l-mesâhif konusunda birçok esere imza atmış ve Kur'an'daki âyet ve sûrelerin "birbirinden kopuk, kronolojik olmayan, düzensiz, tekrarlar ihtiva eden, sıkıcı ve usandırıcı bir metin" olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Bu iddiaları neticesinde müsteşrikler, Kur'an'daki âyet ve sûrelerin kronolojik tertibini belirleme konusunda çalışmalar yapmışlardır. Onların Kur'an metnini, "dağınık ve birbirinden kopuk" şekilde tavsif etmeleri 1980'lere kadar devam etmiştir. 1980'lerden sonra ise Kur'an metninin "bütüncül", "insicamlı" veya "simetrik" bir yapı arz ettiği yönünde kanaatler öne çıkmış ve bu çerçevede gerek erken Mekke döneminde nâzil olan kısa hacimli sûrelere gerekse Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ gibi uzun hacimli Medenî sûrelere kadar "bütünlük arayışı"nın izini süren kayda değer bir literatür teşekkül etmiştir. Kabakcı'nın mezkûr eseri Kur'an metninin yapısına yönelik 1980'lerden sonra öne çıkan yaklaşımlara odaklanmaktadır.

Yazar söz konusu çalışmasında, a) XIX. yüzyıldan itibaren Batı'da Kur'an metninin "dağınık, düzensiz ve bütünlükten yoksun" vb. bir karakter arz ettiğine dair genel bir kabul mevcutken, 1980'lerle birlikte bu kabul neden ve

niçin değişmiştir? b) 1980'lerden itibaren çağdaş Batılı Kur'an araştırmalarında Kur'an metninin bütüncül bir yapıya sahip olduğunu ihtiva eden yaklaşımlar ve bu yaklaşımların temel iddiaları nelerdir? c) Kur'an'ın metin yapısı ve üslubuna yönelik tasavvurların arka planında yer alan faktörler nelerdir? şeklindeki birçok soruya cevap aramaktadır.

Kabakcı çalışmasında "metin bütünlüğü" ifadesiyle, "Bir âyet pasajından sûreye, sûreler arasından Kur'an metninin tamamına kadar uzanan seviyelerde iç insicam ve bağlamın bulunup bulunmadığı tartışmaları" kastetmektedir (s. 15). Tam bu noktada "bütünlük arayışı"nın ulûmül-Kur'an literatüründe münâsebâtül-âyet ve's-süver (tenâsübül-Kur'an veya tenâsübül-âyet ve's-süver) ilmine tekabül ettiğini söylemek gerekir. Bilindiği gibi mezkûr ilim âyetler ve sûreler arasındaki anlam ilişkisi ve münasebetini ifade etmektedir. Ne var ki çalışmada Batılı araştırmacılar tarafından yazılan literatüre odaklanıldığı için İslamî literatüre pek müracaat edilmemiştir.

Yazara göre tarihsel-eleştirel metotların etkili olduğu XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın son çeyreğine kadarki süreç, Kur'an'ın tarihsel metin olarak incelendiği bir döneme tekabül etmektedir. Bu süreçte Kur'an'ın kendi tarihini aydınlatacak en otantik tarih metni olduğu yönündeki kabul, kronolojik tertip denemelerini yoğunlaştırmıştır. Yazar çalışmanın birinci bölümünde, 1850'lerden başlayıp 1980'lere kadar devam eden dönemde Kur'an'ın "dağınık metin" olarak değerlendirilmesine değinmekte ve ardından tarihsel-eleştirel metotlar hakkında bilgi vermektedir. Bu çerçevede tarihsel eleştirinin konusu, varsayımı ve metotlarına (metin eleştirisi, kaynak eleştirisi, form eleştirisi ve redaksiyon eleştirisi) değinmekte ve bu metotların Kur'an metnine dair nasıl bir tasavvur oluşturduğunu irdelemektedir. Ardından Thomas Carlyle (ö. 1881), Gustav Weil (ö. 1889), J. Medows Rodwell (ö. 1900), J. William Muir (ö. 1905), Theodor Nöldeke (ö. 1930), Hartwig Hirschfeld (ö. 1934), Richard Bell (ö. 1952), Rudi Paret (ö. 1983), Jane Dammen McAuliffe ve W. Montgomery Watt (ö. 2006) gibi oryantalistlerin Kur'an metnine ve üslubuna yönelik görüş ve değerlendirmelerine yer vermektedir (s. 31-71).

Yazar yine bu bölümde XIX. ve XX. yüzyılda birçok Batılı müellifin Kur'an'ın âyet ve sûrelerini kronolojik olarak belirleme konusundaki çalışmalarını da irdelemekte (s. 71-89) ve "Batı'da Kur'an'ın kronolojik tertibine yönelik ortaya çıkan çalışmaların esas gayesi nedir? Bu çalışmaların Kur'an metninin yapısına yönelik tasavvurla bir ilişkisi var mıdır?" (s. 16) şeklindeki sorulara cevap aramaktadır. Yazarın ifadesiyle "Kronoloji çalışmalarının incelenmesi hem sözü edilen dönemde Kur'an metninin yapısına ve üslubuna ilişkin telakkileri daha belirgin kılmak hem de müteakip dönemde Kur'an metninin yapısına yönelik yeni arayışların doğru anlamlandırılmasını tesis

etmek bakımından önem arz etmektedir” (s. 17). Bu çerçevede Gustav Weil, J. Medows Rodwell, J. William Muir, Theodor Nöldeke, Hartwig Hirschfeld, Hubert Grimme (ö. 1942), Richard Bell, Regis Blachère (ö. 1973) ve W. Montgomery Watt gibi müsteşriklerin Kur’an metninin nüzul kronolojisiyle ilgili çalışmalarına atıfta bulunmuştur. (s. 95-104) Bununla birlikte yazar XXI. yüzyılda yapılan Kur’an kronolojisine dair Batılı çalışmalar çerçevesinde Angelika Neuwirth ve Nora Schmid’e bu başlık altında yer vermemiştir. Sözgelimi yazarın genelde mezkûr müelliflerin tasnif ve görüşlerine, özelde ise sözgelimi Neuwirth’in -Alak (96) sûresini değil- Duhâ (93) sûresini erken Mekke döneminin ilk sırasına koymasına yönelik tespit ve değerlendirmelerde bulunması beklenirdi.¹

Yazarın tespitlerine göre kronolojik tertip denemeleri sûre temelli başlamakla birlikte âyet grupları/pasaj temelli nüzul tertibi çalışmaları da mevcuttur. Ne var ki söz konusu çalışmalar ileri bir aşamaya taşınmadığı için Nöldeke’nin kronoloji denemesi merkezî bir model arz etmektedir. XX. yüzyılın son çeyreği ise kronolojik tertip denemelerinde yaşanan “tikanıklık”la sonuçlanmış ve metnin bizatihi kendisi gerek “yazarı” gerekse tarihinden daha öncül hale gelmeye başlamıştır. Bu durum metin bütünlüğü arayışlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çağdaş edebiyat teorilerindeki ve Kitâb-ı Mukaddes araştırmalarındaki gelişmeler de söz konusu arayışlara katkı sunmuştur (s. 308).

İkinci bölümde, metin bütünlüğü arayışlarının teorik ve metodolojik temellerine yer verilmiş ve edebî metin ve metin bütünlüğü kavramları ele alınmıştır. Bunun yanında çağdaş edebiyat kuramları, çağdaş Kitâb-ı Mukaddes araştırmaları, tefsir literatürü, metinlerarasılık ve metiniçilik, retorik analizi ve sözlü bağlam başlıklarına yer verilmiştir (s. 105-162).

Son bölümde ise metin bütünlüğü arayışlarında öne çıkan tarihsel-edebî yaklaşım, tematik-yapısal yaklaşım ve Sâmi retoriği bağlamında simetrik bütünlük arayışları olmak üzere üç yaklaşım ele alınmıştır. Bu üç yaklaşımdan ilki olan tarihsel-edebî yaklaşıma göre Kur’an metninin bütüncül yapısı metnin tarihinden hareketle metinlerarası bir perspektifle ele alınmalıdır. Buna göre Mekke döneminde nâzil olan sûrelerdeki yemin pasajları kâhin sözleri ile ilişkilendirilmiş, Mekkî sûrelerin kaside metin yapısıyla mukayeseli olarak okunmuş ve Mekkî sûre yapılarının Kitâb-ı Mukaddes metinlerinden hareketle analiz edilmesi önerisinde bulunulmuştur. Bu bölümde Angelika Neuwirth ve öğrencisi Nicolai Sinai’nin görüş ve değerlendirmeleri irdelenmektedir. Bu çerçevede Kabakçı’nın şu tespit ve tenkitlerine değinmek gerekir:

1 Bk. Neuwirth, *Der Koran*, s. 75.

Neuwirth, Mekki sûrelerin metin yapılarının Geç Antik bağlamda anlamlandırılması gerektiğini savunmuştur. Neticede Mekki sûrelerin yapısı; kâhin sözleri, kaside ve Kitâb-ı Mukaddes ile metinlerarası bir mukayese üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. Tefsir literatürünün ise bu yaklaşımda hemen hiç işlev görmediği net olarak görülmüştür. Ne var ki, İslam literatürüne atfedilen “güvenirlik” probleminde alternatif kayda değer güvenilir veri önerisinde bulunulmadığı gözlenmiştir. Örneğin, kâhin sözlerinin otantikliği konusunda bizzat Neuwirth’in teslim ettiği problemler, bunun en açık örneğini oluşturmuştur. Kur’an metninin otantikliği kabulünden hareket eden Batılı araştırmacılar, ilk muhatapların vahyin kâhin sözü olduğu yönündeki ithamlarını içeren âyetlerin referansıya bu tür bir benzerliğin bulunduğunu varsaymışlardır. Ancak, otantik olduğu düşünülen kâhin sözleri ortaya konulamadığı ve bunlarla belirli sûreler arasında somut mukayeseli analizlerin gerçekleştirilemediği görülmüştür. Neredeyse bütün bir tefsir külliyyatının teolojik, sübjektif ve dolayısıyla güvenilirlik arz etmemekle itham edilmesinden sonra, yeminlerle başlayan sûrelerin, “kâhin sözleri”ne ilişkin güvenilirliği olmayan teorik veriler temelinde incelenmesi, açık bir çelişki örneği olarak tespit edilmiştir. Kaside metin yapısı ile yapılan mukayeselerin ise kasidenin metin yapısına yönelik teorik bilgilerden ziyade somut karşılaştırmalar üzerinden gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır... Son tahlilde, Neuwirth’in Kur’anın Geç Antik dönem edebiyatı içinde konumlandırılması ve çözümlenmesi önerisinin sınırlı ve büyük ölçüde teorik veriler üzerinden ilerletilmeye çalışıldığı ve somutlaştırılmayı beklediği sonucuna varılmıştır. (s. 309-310).

Yazarın tematik-yapısal olarak isimlendirdiği yaklaşım ise metin dışı tarihsel bağlamdan ziyade metin içi verilere odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre incelenen sûrenin bütünlüğü, o sûrenin teması, ifade kalıpları, ihtiva ettiği tekrarları gibi öncüller çerçevesinde belirlenir. Yazar bu yaklaşım biçiminin analizini, Neal Robinson, Mustansir Mir, D. E. Smith, Mathias Zahniser ve Nevin Reda gibi müelliflerin görüşlerinden ve yorumlarından hareketle Bakara sûresi özelinde ele almaktadır.

Üçüncü ve son yaklaşıma gelince, bu yaklaşımın temel özelliği Kur’anın Grek değil, Sâmî kültürüne ait bir metin olduğu yönündedir. Sâmî retorüğünde metinler giriş-gelişme-sonuç şeklinde doğrusal (lineer) ilerlemekten ziyade, simetrik yapılardan oluşmakta ve döngüsel bir hüviyet barındırmaktadır. Yazar bu bölümde Michel Cuypers ve Raymond Farrin’in görüş ve değerlendirmelerine yer vermektedir. Söz konusu yaklaşımın en ilginç iddialarından

biri Kur'an'daki bazı âyet ve sûrelerin “dinsel çoğulculuk” mesajı ihtiva etmesi ve bu iddianın Kur'an metninin yapısı ve bütünlüğü üzerinden temellendirilmeye çalışılmasıdır (s. 300-301). Yazarın da isabetle belirttiği üzere bütün bu yaklaşımların, kayda değer tarafları bulunmakla birlikte gerek öznellik, indirgemecilik, genelleştirme ve gerekse eklektisizm ve tarihsel veri sıkıntısı gibi birtakım zayıf yanları da mevcuttur (s. 310-312).

Yazarın çalışma sonucunda ulaştığı kanaatlerden birine göre Batılı akademik faaliyetler, klasik “oryantalistik” tavırlardan özellikle son yarım asırdır büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Diğer bir deyişle, Batılı araştırmacıların Hz. Peygamber ve Kur'an'a dair ithamlarının yerini, ilgili konuları daha nesnel bir üslupla inceleyen çalışmaları almıştır. Son zamanlarda Kur'an'ın “tarihsel metin” olarak değil “edebî metin” olarak analiz edildiği çalışmalar öne çıkmıştır. Bunda gayrimüslimler kadar Batılı müslüman araştırmacıların araştırma sürecine aktif rol alarak katılmalarının da etkili olduğu gözlenmiştir (s. 312-313).

Üç yüz elli sayfalık bir hacme yaklaşan eser ilgili alanda yazılmış birçok Batılı araştırmayı kapsamakta ve bu çerçevede önemli bir literatürü ilmi ve akademik titizlikten taviz vermeksizin ele almaya çalışmaktadır. Sonuç olarak *Çağdaş Batı Literatüründe Kur'an Metnine Yaklaşımlar -Metin Bütünlüğü Arayışları-* çağdaş Batılı araştırmacıların Kur'an metnine dair yaklaşımlarını ele alan ilk çalışmalardan biri olduğu için önemli bir eser hüviyetindedir. Yazarın eserde de belirttiği gibi Batılı çalışmalar incelenirken bunların tefsir ilmindeki münasebet literatürü ile ayrıntılı bir mukayesesi yapılmamıştır. Bu sebeple çalışmada İslam ilim geleneğindeki literatürden ziyade Batılı literatüre müracaat edilmiştir. Bu eksikliğin ilerleyen zaman dilimlerinde sair çalışmalara kapı aralamasını ve ilgili alanda yeni çalışmalara ilham olmasını ümit etmekteyiz.

Bibliyografya

Neuwirth, Angelika, *Der Koran-Band 1: Frühmekkanische Suren*, Berlin: Verlag der Weltreligionen, 2011.

Hadiye Ünsal, Doç.Dr.

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi /

Associate Professor, Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Studies, Ankara Türkiye.

ORCID 0000-0002-4017-262X hadiye.unsal@asbu.edu.tr

DOI 10.26570/isad.1134049